

Ebü's-Şeyh'in Hayatı, Hadisçilik Faaliyetleri ve Eserleri

Muhammed Akdoğan*

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul.

Öz

İsfahan, Hz. Ömer zamanında fethedilmiştir. Fethi takip eden yıllar içerisinde sahabî, tabiûn, tebeu't-tabiûn ile diğer tabakalara mensup pek çok ravi İsfahan'a gelmiş ve hadis rivayetinde bulunmuştur. Bu durum şehrin hadis ilminde önemli bir birikim kazanmasına ve böylelikle şehrin alimleri tarafından pek çok eser yazılmasına sebep olmuştur. Bazı ailelerde ilim birikim haline gelmiş ve nesilden nesile aktarılarak bir gelenek haline dönüşmüştür. Bu geleneğe sahip bir aileye mensup kişilerden birisi de İsfahan'da doğup yine bu şehirde vefat eden Ebü's-Şeyh'tir. Araştırmamıza konu olarak seçilmesinin nedeni Ebü's-Şeyh (v. 369/979) hakkında Türkiye'de herhangi bir çalışma yapılmamasıdır. Araştırmamızda hayatı, hocaları, talebeleri, rihleleri, hadisçiliği ve eserleri inceleme alanı olarak belirlenmiş ve bunlar hakkında kuşatıcı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Ebü's-Şeyh, ailesinin ilmi bir geleneğe mensup olması nedeniyle ilim öğrenmeye erken yaşlarda başlamıştır. Kendi beldesinin ilmini aldıktan sonra dönemin adeti olan rihle faaliyetine girişmiş, bu kapsamda Basra, Kûfe, Musul, Cezîre ve Hicâz gibi yerlere gitmiş ve bu şehirlerdeki alimlerden faydalanmıştır. Elde ettiği bilgilerden hareketle tefsir, hadis, tarih ve ahkamla ilgili eserler yazmıştır. Bu sebeple ona muhaddis, fakih, müfessir ve müverrih denilmesinde bir sakınca olmamalıdır. Yukarıdaki ilimler dışında kıraat ilmini de öğrenip öğretmiştir. Eserleri arasında özellikle İsfahan tarihi ve ravilerini konu alan Tabakâtu'l-Muhaddisîn bi İsfahan isimli eseri, kendisinden önce kaleme alınan İsfahan tarihi ile ilgili diğer eserler günümüze gelememesi sebebiyle büyük bir önemi vardır.

Anahtar Kelimeler: Ebü's-Şeyh, İsfahan, Hadisçilik.

The Life of Ebu'sh-Sheikh, Hadith Activities and Works

Abstract

Isfahan was conquered at the time of Hz. Omar. In the following years of conquest, many ravi of sahabî, tabiûn, tebeu't-tabiûn and other strata came to Isfahan and narrated the hadith. Thus, city gained an important accumulation in the hadith scholarship and many works were written by the scholars of the city. This situation has become accumulation in some families and has been transformed into a scientific tradition by transferring generations from generation to generation. One of the family members of this tradition is Abu'sh-Sheikh, who was born in Isfahan and died in this city. The reason for the selection of my research subject is that no study has been done in Turkey regarding Ebu'sh-Sheikh (v. 369/979). In our research, the life, the proponents, the tales, the rises, the hadiths and the works have been determined as the field of investigation and tried to give information about them. Ebu'sh-Sheikh began to learn science at an early age because his family belonged to a scientific tradition. After receiving the instruction of his own town, he undertook the activities of the period, which is the custom of the period, in this context went to places such as Basra, Kufa, Mosul, Cezirre and Hijaz and benefited from scholars in these cities. He has written works related to tafsir, hadith, history and jihad based on the information he has obtained. For this reason, it should not be a mistake to call it muhaddis, fakih, müfessir and müverrih. Apart from the above sciences, he also learned and taught curriculum. Among his works, Tabakâtu'l-Muhaddisîn bi Isfahan, especially about Isfahan history and ravins, has a great

significance for the fact that other works related to the history of Isfahan, which had been received before him, could not be sunk.

Keywords: Abu'sh-Sheikh, Isfahan, Hadistism.

GİRİŞ

İsfahan'ın hadis ilmindeki yerini ve önemini ortaya çıkarabilmenin en kolay yolu şehrin yetiştirdiği alimler ve eserleri hakkında yapılacak çalışmalardır. Nitekim aşağıda bahsedeceğimiz Ebü's-Şeyh gibi alimler, bu şehrin bir ilim yuvası haline gelmesine, pek çok talebenin yetişmesine, eserlerin yazılmasına ve çok fazla alimin bu şehre gelmesine sebebiyet vermişlerdir. Özellikle ilmi, nesilden nesile aktaran ailelerin bu işteki payı yüksektir. Bu aileler arasında Ebü's-Şeyh'in ailesi de bulunmaktadır. Özellikle bu alimler ve aileleri, pek çok eser yazarak hadis/sünnet ilminin İsfahan'da öğrenilmesine, yayılmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

1. EBÜ'Ş-ŞEYH EL-İSFAHANÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM GENEL BİR BAKIŞ

Onun yaşadığı dönem, Abbâsîler saltanatının zayıfladığı zamanlara denk gelmektedir. Bu dönemde devlet giderek zayıflamış, elinde sadece hilafet merkezi olan Bağdâd kalmıştır. Abbâsî Devleti'nin zayıflamasıyla beraber İslam düşmanları harekete geçmiş ve insanları büyük fitnelere maruz bırakmışlardır. Bunlardan en önemli fitne hareketini Karmatîler gerçekleştirmiştir. Bu ve benzer fitnelerle Hacc yollarının güvenliği bozulmuş, insanların mallarına saldırılmış, can güvenliği tehlikeye düşmüş, emniyet ve asayiş bozulmuştur. İsfahan o dönemlerde ilk önce Büveyhîler sonra da Deylemîler tarafından yönetilmiştir. Kısaca Ebü's-Şeyh siyasi çalkantıların çok olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu durum yaptığı çalışmalara yansımış olmalıdır. Siyasi hayatın olumsuz seyrettiği böyle çalkantılı dönemlerde, hem sosyal hem de ilmî hayatın olumsuz etkilenmemesi imkansızdır. Ancak siyasi ve sosyal hayatın kötü olması, İsfahan'da ilmi hayatı çok açık bir şekilde engelleyememiştir. Böyle olmasında İsfahan'ın bir ticaret, sanat ve zanaat şehri olmasının etkisi büyüktür. İlmî çalışmalar sürmüş, ilim ve ders halkaları bütün sıkıntılara rağmen devam etmiş, hatta meşhur hadis eserleri de bu dönemde yazılmıştır. Hadis hıfzında, cerh-ta'dîl, tenkîd, ricâl ve ilen ilminde önde gelen alimler bu çağda yetişmiştir.¹

2. EBÜ'Ş-ŞEYH EL-İSFAHANÎ, EBÛ MUHAMMED ABDULLAH B. MUHAMMED B. CA'FER EL-ENSÂRÎ EL-HAYYÂNÎ

2.1. Hayatı

İsmi Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân Ebû Muhammed el-Hayyânî² el-İsfahanî el-Ensârî³ olup h. 274 senesinde İsfahan'da doğmuştur.⁴ O, İsfahan'ın önde

¹Ebü's-Şeyh, Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyan el-Ensârî el-İsfahanî, *Ahkâku'n-Nebî*(thk. Sâlih b. Muhammed el-Veneyyan), (1. bs., I-IV, Riyâd: Dâru'l-Müslime, 1998-1418), giriş bölümü, I. 19-23.

² Hayyânî nisbesi dedesine atıfla verilmiştir. Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 64, *Ahlâku'n-Nebî*, giriş bölümü, I, 25; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 120. Ziriklî nisbesini karıştırarak el-Hibbânî olarak vermektedir. Doğrusu el-Hayyânî'dir.

³Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Tezkiratu'l-Huffâz*, (I-IV, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), III, 945 No: 896.

gelen ve toplumda belirli yeri olan bir ailesine mensup olup Ebü's-Şeyh olarak tanınmıştır.⁵ Niçin Ebü's-Şeyh olarak lakaplandığı konusunda klasik kaynaklar herhangi bir bilgi zikretmemiştir. Ancak *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*'in muhakkiki Belûşî yaşlılığına binaen ihtimalen bu şekilde lakaplandığı şeklinde açıklama getirirken, el-Azame'nin muhakkiki Mübârekfûriye böyle lakap almasının ihtimal dahilinde olmadığını, çünkü o zaman Ebü's-Şeyh olarak değil de eş-Şeyh olarak lakaplanması gerektiğini söylemiştir.⁶ Lakabı üzerinde fikir yürütmek, bir kaynağa dayanmadığı sürece bir kıymet ifade etmemelidir.⁷

Ebü's-Şeyh h. 369 senesi Muharrem ayı sonlarında vefat etmiştir.⁸

2.2. Hoca, Talebe ve Rihleleri

Ebü's-Şeyh'in mensubu bulunduğu aile, İsfahan'ın ilmî geleneğe sahip meşhur ailelerinden olduğu yukarıda ifade edilmişti. Babası, kardeşi, annesi tarafından dedesi ve annesinin dedesi muhaddis ulemadan olması sebebiyle, iyi bir eğitim aldığı söylenebilir.⁹

Doksan beş sene yaşayan Ebü's-Şeyh'in ilk hadis semai İshâk b. İsmâil er-Remlî'den henüz on yaşında iken vuku bulduğu ifade edilmektedir. Ancak bundan önce de İbrâhîm b. Sa'd ve Ebû Bekr b. Ebî Âsım'dan hadis dinlediği bilinmektedir.¹⁰ Her ne kadar kaynaklar bu şekilde bilgiler verse de kuvvetle muhtemeldir ki; bu

⁴Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), (I-XXXXIII, Beyrût: Dâru'l-Kitâbî'l-Arab, 1988), XXVI, 418, *Tezkiratu'l-Huffâz*, III, 945 No: 896, *el-İber fî Haberi Men Gaber* (thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), (1. bs., I-IV, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985/1408), II, 132, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnâût ve Ekrem el-Bûşî), (2. bs., I-XXV, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1982/1402), XVI, 276 No: 196; İbn Tağriberdî, *Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağriberdî, en-Nücumu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire* (takdim ve ta'lik Muhammed Hüseyin Şemsüddin), (1. bs., I-XVI, Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), IV, 140; Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Alî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, (1. bs., I-II, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983/1403), I, 246 No: 229; Fuad Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî* (trc. Mahmûd Fevzî Hicâzî), (Riyâd: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1991), I, 404.

⁵Ebû Nuaym el-İsfahanî, Ahmed b. Abdullah, *Zikru Târîhiİsfahan*, (I-II, Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ty), II, 90; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 418, *es-Siyer*, XVI, 276 No: 196; Fuad Sezgin, I, 404.

⁶Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azame* (Rizâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî), (Riyâd: Dâru'l-Âsime, 1998/1419), giriş bölümü, I, 50.

⁷Bu paragraf hakkında bilgi için bkz. Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh b. Alî el-Mansûrî, *Bulûğu'l-Emânî bi Terâcimi Şüyûhi Ebî's-Şeyh el-İsfahanî*, giriş bölümü, s. 15-19.

⁸Ebû Nuaym, II, 90; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, III, 947 No: 896, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 420, *es-Siyer*, XVI, 279 No: 196, *el-İber*, II, 132; İbn Tağriberdî, IV, 140; Dâvûdî, I, 248 No: 229; İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*(neşr. Gotthelf Bergstraesser), (1. bs., I-II, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 2008/1428), I, 400 No: 1865; İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zeheb* (thk. Abdülkâdir el-Arnâût ve Mahmûd el-Arnâût), (I-X, Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1986), IV, 373; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. bs., (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), IV, 120; Babanzade Bağdâdlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâi'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, (I-II, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty.), I, 447; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, (Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957), VI, 114.

⁹Ebû Nuaym, II, 271, 120, 74.

¹⁰Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, III, 945 No: 896, *el-İber*, 132, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 419; İbnü'l-İmâd, IV, 373; Dâvûdî, I, 246 No: 229.

kişilerden önce ilmî bir aileye müntesip olması sebebiyle ilk hadis semâi daha erken yaşlarda aile içerisinde vuku bulmuş olmalıdır.

H. 300 senesi civarlarında yaklaşık 25 yaşında iken Musul, Harrân, Hicâz ve Irâk taraflarına ilmi yolculuklar gerçekleştirmiştir.¹¹Bu beldelerin hadis ilmindeki birikimini İsfahan'a taşımış ve hadis ilminin bu şehirde ilerlemesine ve gelişmesine hizmet etmiştir.

Ebü'ş-Şeyh anne tarafından dedesi olan Mahmûd b. Ferec ez-Zâhid¹², İbrâhîm b. Sa'dân, İbn Ebî Âsım, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hafs el-Hemedânî, Muhammed b. Esed el-Medîni, Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Huzâi, Ebû Halîfe el-Cümehi, Ahmed b. Hasan es-Sûfi, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Ebu'l-Kâsım el-Beğavî ve Ebû Arûbe el-Harrânî gibi alimlerden rivayette bulunmuştur.¹³ Ayrıca o babasından da hadis rivayet etmiştir.¹⁴Bu faaliyetine ek olarak, babası onu hadis meclislerine götürerek de yetişmesine büyük katkılar sağlamıştır.¹⁵ Ebu't-Tayyib Nayîf b. Salâh el-Mansûrî, 494 adet hocasını tespit etmiş ve onlar hakkında bilgi toplayarak bir eser yazmıştır.¹⁶

Ondan hadis rivayet edenler arasında Ebû Abdullah İbn Mende, Ebû Halîfe, Ebû Bekr b. Ahmed b. Abdurrahmân eş-Şîrâzî, Ebû Saîd el-Mâlîni, Ebû Nuaym el-İsfahanî, İbn Merdûye, Muhammed b. Alî b. Semûye, Süfyân b. Hasankûye, torunu Muhammed b. Abdurrezzâk b. Ebi'ş-Şeyh, Fazl b. Muhammed el-Kâsânî, Ebû Tâhir b. Abdurrahîm ve diğer pek çok kişi sayılabilir.¹⁷ Tabakat eserlerinde beyan edilen talebe sayısı ise yaklaşık otuz yedidir.¹⁸

İsfahan'da yaklaşık olarak üç asır İbn Mende sülalesinin etkinliği yaşandığı bilinmektedir. Sülalenin ilk olarak öne çıkanı Ebû Abdullah İbn Mende olup yukarıda zikredilen Ebü'ş-Şeyh'in talebeleri arasında bulunmaktadır. Ebü'ş-Şeyh'in İbn Mende'nin yetişmesine katkıda bulunması, İbn Mende'nin de hocasından hadis alması; ilim sahibi ailelerin birbirlerinin eğitimine katkı vermelerini göstermesi bakımından takdire şayandır.

¹¹İbnü'l-İmâd, IV, 374; Zehebi, *el-İber*, II, 132.

¹²Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 66; Ebü'ş-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, giriş bölümü, s. 7; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 418, *es-Siyer*, XVI, 277 No: 196. Hadis ulemasından olan dedesi onun yetişmesinde büyük gayret sarfetmiştir.;İbn Tağriberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kâhire* (takdim ve ta'lik Muhammed Hüseyin Şemsüddin), (1. bs., I-XVI, Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992) IV, 140.

¹³Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, III, 945-6 No: 896, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 419, *es-Siyer*, XVI, 277 No: 196; Dâvûdî, I, 246 No: 229-30; İbnü'l-İmâd, IV, 374; Diğer hocaları için bkz. Ebü'ş-Şeyh, *Ahkâku'n-Nebî*(thk. Sâlih b. Muhammed el-Veneyyan), (1. bs., I-IV, Riyâd: Dâru'l-Müslime, 1998-1418), giriş bölümü, I. 31-33.

¹⁴Ebü'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, giriş bölümü, I. 26.

¹⁵Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 66-7, *Ahlâku'n-Nebî*, giriş bölümü, I, 27.

¹⁶Ebu't-Tayyib Nayîf b. Salâh b. Alî el-Mansûrî, *Bulûğu'l-Emânî bi Terâcimi Şüyûhi Ebi'ş-Şeyh el-İsfahanî*, Riyâd, Dâru'l-Âsime, 2012, 1. Bs.

¹⁷Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, III, 946 No: 896, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 419, *es-Siyer*, XVI, 277-8 No: 196; Dâvûdî, I, 247 No: 229; İbnü'l-İmâd, IV, 374; diğer talebeleri için bkz. Ebü'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, giriş bölümü, I. 33-7.

¹⁸Ebü'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, giriş bölümü, I, 87-92.

Ayrıca kıraat ilmiyle de meşgul olan Ebü's-Şeyh, Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed es-Sabbâh el-Huzâ'î'den ilim almış; kendisinden ise Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed el-İsfahanî kıraat eğitimi almıştır.¹⁹

2.3. İlmî Şahsiyeti

Ebü's-Şeyh Zehebi tarafından ilmî kapasite ve güçlü hafızası ile beraber, sâlih, hayırlı ve Allah'a itaatkar bir kul olarak değerlendirilmiştir,²⁰ İsfahan muhaddisi, hâfız ve sâdik olarak tanıtılmıştır. Ancak yine Zehebi, eserlerinde vâhiyât olduğunu belirterek onu tenkitten de geri durmamıştır.²¹ Ziriklî, pek çok eser sahibi olan Ebü's-Şeyh'i, hadis hafızı ve rical alimi²²; Ömer Rıza Kehhâle ise onu muhaddis, hafız, müfessir ve müverrih olarak nitelemiştir.²³

İbn Merdûye, tefsir ve ahkamla ilgili pek çok eser telif ettiğini haber vermektedir.²⁴Hâfız, maksada ulaşacak hadisleri bol olan, salih, âbid ve Allah'a itaatkar bir kimse olarak nitelenen Ebü's-Şeyh'in, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn bi İsfahan, es-Sünne, el-Azame, es-Sünen ve Sevâbu'l-A'mâl, el-Ezân, el-Ahkâm, et-Tefsîr, Kitâbu'l-Ferâiz* gibi kitapları bilinmektedir.²⁵Bu eserlerden de anlaşılmaktadır ki; onun ilmî seviyesi oldukça yüksek olup İslâmî ilimlerin pek çok alanında eser yazmıştır. Bu sebeple onun muhaddis, fakîh, müfessir ve müverrih olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar onun itikad ve amel konusunda tabi olduğu bir mezhepten bahsetmemişlerdir. Eserleri çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında, itikaddaki mezhebi selefin, ameldeki ise muhaddislerin mezhebi olmalıdır. Nitekim Zehebî'nin onu ilmiyle amil bir âlim; sünnet ve ittiba' dostu olarak nitelemesi bizi bu sonuca ulaştırmıştır.²⁶

Ebû Nuaym, onu sika; İbn Merdûye, sika ve me'mûn; Ebu'l-Kâsım es-Süzercânî, âbid, sika ve me'mûn; Hatîb el-Bağdâdî, hâfız, sebt ve mütkın ve İbnü'l-İmâd, hâfız, sika ve sebt olarak kabul etmiştir.²⁷

3. HADİSÇİLİĞİ

3.1. Cerh ve Ta'dîl Usulü

Ebü's-Şeyh, hadisin senedinde yer alan râviler hakkında çok nadir cerh-tadil değerlendirmesinde bulunmuştur.

Mesela, ravi İbrâhîm b. Hüdbe'yi metrûkü'l-hadîs, Muhammed b. Ziyâd eş-Şerûşâzerûnî, Seleme b. Şebîb en-Nîsâbûrî, İshâk b. İsmâîl el-Cülekî, Abdullah b.

¹⁹İbnü'l-Cezerî, I, 400 No: 1865.

²⁰Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 419.

²¹Zehebî, *es-Siyer*, XVI, 279 No: 196.

²²Ziriklî, IV, 120.

²³Kehhâle, VI, 114.

²⁴Zehebî, *el-İber*, II, 132, *es-Siyer*, XVI, 278 No: 196.

²⁵Zehebi, *es-Siyer*, XVI, 278 No: 196, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 419.

²⁶Zehebî, *es-Siyer*, XVI, 279 No: 196.

²⁷Ebû Nuaym, II, 90; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, III, 946 No: 896, *Târîhu'l-İslâm*, XXVI, 419, *es-Siyer*, XVI, 278-9 No: 196, *el-İber*, II, 132; Dâvûdî, I, 247 No: 229; İbnü'l-İmâd, IV, 373-4.

Muhammed b. Süleym el-Hemedânî ve Yûsuf b. Mihrân el-Cürveânî'yi sika olarak değerlendirmiştir.²⁸

3.2. Hadisleri Açıklama Usulü

3.2.1. Hadisin metninde anlaşılmayan kelimelere açıklık getirmiştir.

Mesela, Hz. Peygamber kibri, hakkı kabule tenezzül etmemek ve insanları hakir görmek olarak tanımlamıştır. Ebü's-Şeyh hadisin metninde geçen *gams* (غمص) kelimesini anlaşılmasını kolaylaştırmak için onu *hakr* (حقر) kelimesiyle izah etmiştir.²⁹

3.2.2. Hadisin metninde geçen lafız farklılıklarına işaret etmiştir.³⁰

Mesela, hayız veya cünüb kadının guslüyle ilgili (لا يضر المرأة الحائض ولا الجنب أن لا تنقض رأسها إذا بلغ الماء شؤون الرأس)³¹ hadisin metninde geçen şu'un kelimesinin tekili şe'n ile de rivayet edildiğini zikretmiştir.³²

3.2.3. Raviler, hadisi yorumlayarak onun anlaşılmasına katkı sağlamak istemişlerdir. Ebü's-Şeyh de onların bu ifadelerini aktararak hadisin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Örneğin, 'İnsanların en evlâsı bana salavat getirendir (أولى الناس أكثرهم عليّ صلاة)³³ hadisin den yola çıkan râvi Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdurrahmân el-Arzunânî, bunun hadis âlimlerinin faziletine delil olduğunu ifade etmiştir.³⁴

3.3. Ravi ve Rivayetlerle İlgili Açıklamalarda Bulunması

3.3.1. Ravilerin üstlendikleri görevleri belirtmiştir.

Mesela, Abdullah b. Ebî Meryem el-Ümevî ve Abdullah b. Hâlid'in İsfahan kadılığı, Humeyd b. Mes'ade'nin kadı katipliği yaptığını zikretmiştir.³⁵

3.3.2. Hadisin senedi içerisinde bazı ravilerin nereli olduğuna açıklama getirmiştir.

Ravi Hâlid b. Ebî Kerîme'nin Sünbülân asıllı olduğunu ifade etmiştir.³⁶

²⁸Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 349, II, 228, 230, 248, III, 200, IV, 48.

²⁹Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 212 No: 206.

³⁰Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 41-2 No: 358.

³¹Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferayînî, *el-Müsned*(thk. Eymen b. Ârif ed-Dımağşî), (1. Bs., Beyrût: Dâru'l-Meârif, 1998/1419), I, 265 No: 922.

³²Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 41-2 No: 358.

³³İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Absî, *el-Musannef*(thk. Muhammed b. Abdullah el-Cum'a ve Muhammed b. İbrahim), (1. bs., I-XVI, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2004/1425), I, 207-8 No: 306; Tirmizî, *Salât*, 352; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. Müsennâ el-Mevsilî, *el-Müsned* (thk. Hüseyin Selîm Esed), (I-XIV, Dâru'l-Me'mûn fi't-Türâs, 1986/1406), VIII, 427-8 No: 5011; Alî Balabân el-Fârisî, *el-İhsân fi Takrîb-i İbn Hibbân* (thk. Şuayb el-Arnaut), (2. bs, Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1992/1414), III, 192 No: 911; M. Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daife ve'l-Mevdûa*, (1. bs., Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1992/1412), VII, 1144 No: 3382.

³⁴Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, IV, 224 No: 986.

³⁵Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 439, II, 196, 242.

³⁶Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 452 No: 87.

3.3.3. Kendisinin ve ravilerin, hadisin senedi ile ilgili yapmış oldukları açıklamaları vermiştir.³⁷

Bir kimse ikindi namazının farzından önce dört rekat namaz kılsa cehennem kendisine haram olacağını ifade eden hadis³⁸ hakkında Ebü's-Şeyh, bu hadisin sadece bu isnadla aktarıldığını söyleyerek hadisin durumuna açıklama getirmiştir.³⁹

Ebü's-Şeyh, bir yarım hurma ile bile olsa cehennemden sakınılması gerektiğini ifade eden hadisin⁴⁰, Hamza b. Zeyyât tariki yönünden garîb olduğunu belirtmiştir.⁴¹

Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ dışındaki mescitlere yolculuk yapılmayacağını ifade edildiği hadisin⁴² bu senedinin, sadece ravi Nu'mân'dan rivayet edildiğini diğer ravi Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ b. Mende belirtmiştir.⁴³

Hadisin ravilerinden olan Üseyd b. Âsım, bu hadisin sadece İsfahanlı Hüseyin b. Hafs'tan rivayet edildiğine işaret etmiştir.⁴⁴

3.3.4. Hangi ravinin teferrüde düştüğünü göstermiştir.⁴⁵

Mesela, bereketin yukarıdan ineceğini işaret eden hadisi⁴⁶ naklettikten sonra ravi Üseyd b. Âsım'ın teferrüde düştüğünü ve bu hadisin onun garîb hadislerinden

³⁷ Benzer örnekler için bkz. Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 143 No: 164, 238 No: 468, 253 No: 477.

³⁸ Tirmizî, *Tahâre*, 318. Hadisin bir diğer şahidi de Tirmizî tarafından rivayet edilmiş ve onu hasen garîb olarak değerlendirdiğini zikreder.; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 222. Zikri geçen hadisin müellif tarikinde, bilinmeyen raviler yer alır. Ancak hadis, Taberânî tarafından hem el-Kebîr'de hem de el-Evsat'ta rivayet edilir. Heysemî, Taberânî'nin el-Kebîr'deki isnadında yer alan ravi Nâfi' b. Mihrân'ın rivayetini bulamadığını, el-Evsat'taki isnadında bulunan ravi Abdurrahmân Ebû Ümeyye'nin zayıf olduğunu belirtir.

³⁹ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 77 No: 134.

⁴⁰ Müellifin senedinde, şahsı ve hali bilinmeyen raviler bulunur. Müellifin bu tariki yanında hadisin sahih şahidleri de bulunur. Buhârî, *Zekat*, 10, Edeb, 34, Rikak, 49, 51; Müslim, *Zekat*, 67-8.

⁴¹ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 79 No: 135.

⁴² Zikri geçen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Âsım haricindeki tüm raviler güvenilirdir. O, âbid ve fâzıl bir kimse olarak bilinir. Müellifin tariki dışında bu hadisin sahih şahidleri de bulunmaktadır. Hadis, Buhârî ve Müslim tarafından nakledilmiştir. Buhârî, *Fadlu's-Salât*, 1; Müslim, *Hac*, 511.

⁴³ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 211 No: 208.

⁴⁴ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 64 No: 127.

⁴⁵ Benzer örnekler için bkz. Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 68 No: 129, 286 No: 247, 393 No: 312, III, 446 No: 607, IV, 247 No: 1002.

⁴⁶ Bu hadisin tarikinde şahsı bilinmeyen raviler bulunur. Buna ilave olarak Mübârek b. Fedâle ise müdellisliğiyle tanınır. Bu tarik, Hasan el-Basrî'nin Mürselleri arasında yer alır. Ancak bu hadisin, Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel tarafından nakledilen şahidleri de bulunur. Ebû Dâvud (thk. Muhammed Avvame), *Et'ime*, 19; İbn Abbas'tan rivayet edilen bu hadisin şahidini Şuayb el-Arnaut isnadını hasen; Ahmed Muhammed Şâkir ise onu sahih olarak değerlendirir. Vâsile b. Eska' tarafından rivayet edilen hadisin bir diğer şahidini hem Şuayb el-Arnaut hem de Ahmed Muhammed Şâkir isnadı hasen olarak kabul eder. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*(thk. Şuayb el-Arnaut ve Âdil Mürşid), (1. bs., I-XXXXX, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1995/1416), V, 281 No: 3214, XXV, 387 No: 16006, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), (1. bs., I-XX, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1995/1416), III, 378 No: 3214, XII, 413 No: 15948.

olduğunu belirtmiştir. Üseyd b. Âsım'dan nakledilen bir diğer garib hadis ise pişmalığın tevbe etmek olduğunu ifade eden hadistir⁴⁷.

3.3.5. Ravinin şekkine işaret etmiştir.

Ebü'ş-Şeyh vitir namazının rekat sayısı ile ilgili olarak rivayet edilen hadiste⁴⁸, ravi Ebû Nadra'nın rekatın yedi mi beş mi olduğu konusunda şekke düştüğüne temas etmiştir.⁴⁹

3.4. Hadis Eda Usulü

Hadislerin büyük çoğunluğunu ahberanâ⁵⁰, haddesenâ⁵¹, haddesenî⁵² sigalarıyla nadiren de enbeenâ⁵³, nâvelenî⁵⁴, icâzetin (ecâzehu, ecâzenî veya bi'l-icâze)⁵⁵, ketebe ileyye⁵⁶ veya semi'tu⁵⁷ sigalarıyla rivayet etmiştir. Nadiren de olsa cezm⁵⁸ veya temrîz⁵⁹ sigasıyla rivayette bulunmuştur. Yani Ebü'ş-Şeyh, sema, kıraat, münavele, mükâtebe ve icazetle hadis rivayet etmiştir, denilebilir.

⁴⁷Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 68 No: 129, II, 72 No: 131; Bu hadisin isnadında yer alan ravi İsmâil b. Amr, Dârekutnî tarafından zayıf kabul edilir. Ancak hadisin Abdullah b. Mes'ûd, Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ma'kıl, Vâil b. Hucr, Ebû Saîd el-Hudrî ve Enes'ten nakledilen şahidleri vardır. İbn Mace, *Zühd*, 30; Tayâlisî, Süleymân b. Dâvud, *el-Müsned* (thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî), (Dâru Hicr, 1999/1419), II, 298 No: 380, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Şuayb e-Arnaut), VI, 37 No: 3568, VII, 113, 115, 116, 193 No: 4012, 4014, 4016, 4124; Hâkim, Ebû Abdullah İbnu'l-Beyyî' Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ), (2. bs. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), IV, 373 No: 7693-5; Heysemî, Ebu'l-Hasan Nüreddîn Alî b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid* (th. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Ata), (1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), X, 199. Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıdığını ve isnadının sahih olduğunu ifade eder. Zehebî ise 7695 nolu hadisin Yahyâ b. Eyyûb'un münker rivayetlerinden olduğuna dikkat çeker. Tayâlisî'nin muhakkiki Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, hadisi sahih olarak değerlendirir. M. Nâsiruddîn el-Elbânî, turukunun çok olması sebebiyle hadisi, *sahih li gayrihi* olarak kabul eder. M. Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa*, II, 83 No: 615. Şuayb el-Arnaut ve Ahmed Muhammed Şâkir, hadisin el-Müsned'deki tüm tarihlerini sahih olarak değerlendirirler.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaut), XXXIV, 314-5 No: 26725; Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Alî b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (thk. Hasan Abdulmun'in Şelebî), (1. bs., I-XII, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001/1421), I, 247 No: 432.

⁴⁹Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 383 No: 550.

⁵⁰Ebü'ş-Şeyh, *el-Emsâl*, s. 22 No: 1, Ahlâku'n-Nebî, I, 71, 143 No: 1, 28.

⁵¹Ebü'ş-Şeyh, *el-Emsâl*, s. 24-5, 37 No: 6-8, 24-6, et-Tevbîh ve't-Tenbîh, s. 27 No: 1, *el-Azame*, I, 210-6 No: 1-5, Ahlâku'n-Nebî, II, 27 No: 213, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 193 No: 1, II, 76 No: 134.

⁵²Ebü'ş-Şeyh, *el-Emsâl*, s. 134, 189 No: 194, 258, Ahlâku'n-Nebî, I, 141 No: 27, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 247 No: 222.

⁵³Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 199 No: 4.

⁵⁴Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 242 No: 472.

⁵⁵Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 283-4, 297, III, 392, 457.

⁵⁶Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 459.

⁵⁷Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 621 No: 757.

⁵⁸Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 475 No: 634.

⁵⁹Ebü'ş-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 141-2 No: 419.

Ali Yardım⁶⁰ tarafından icazet yoluyla rivayete taraftar olmadığı belirtilse de kendisi icazetle rivayet almıştır.⁶¹

Hadisi kendisinin sema dışında nasıl aldığına da işaret etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinde kullandığı sancağının siyah olduğunu belirttiği hadisi, hocası el-Huzâî'den imlâ yoluyla aldığını belirtmiştir.⁶²

Ebü's-Şeyh şiir rivayet ederken şiiri 'enşedenî sigasıyla aktarmıştır.⁶³

3.5. Senedin Sonu İtibariyle Hadislerin Özelliği

Merfû', mevkûf⁶⁴ ve maktû'⁶⁵ hadis rivayetinde bulunmuştur.

3.6. Hadis Rivayet Usulü

3.6.1. Hadislerin ekserisini senedli olarak aktarırken, nadiren senedsiz olarak da rivayette bulunmuştur. Mesela, kişinin çıplak ve yalınayak haşredileceğini (*تحشرون حفاة*)⁶⁶ ifade eden hadis örnek olarak verilebilir.⁶⁷

3.6.2. Ebü's-Şeyh, bazen rivayet ettiği haber çok uzun olduğu için haberin bir bölümünü vermiş, sonra 'bi tûlih' veya 'fe zekere'l-hadis bi tûlih' diyerek haberin geriye kalan kısmına işaret etmekle yetinmiştir.⁶⁸

3.6.3. Aynı hadis metninin çeşitli senedlerini vermiştir.⁶⁹

İstişare edilen kimsenin güvenilir kimse olduğu ifade edilen hadisi⁷⁰, 13 farklı isnadla; dinin nasihat olduğu ifade edilen hadis de⁷¹ 5 farklı tarikle zikretmiştir.⁷²

3.6.4. Aynı metne sahip olan hadisin metnini tekrar etmemek için 'misil' veya bi isnadihi misil diyerek aktarmıştır.⁷³

⁶⁰Ali Yardım, 'Ebü's-Şeyh', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), c. X, 343.

⁶¹Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 283-4, 297, III, 392, 457.

⁶²Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 416 No: 580.

⁶³Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, IV, 306.

⁶⁴Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 386 No: 306, *el-Azame*, IV, 1301-2 No: 795, V, 1737 No: 1212, 1676 No: 1118.

⁶⁵Ebü's-Şeyh, *el-Azame*, I, 228 No: 13, V, 1743 No: 1223, 1726 No: 1191, IV, 1245 No: 719.

⁶⁶Buhârî, *Ehâdîsu'l-Enbiya*, 48, Rikâk, 5; Müslim, *Cenne ve's-Sıfa*, 56-8.

⁶⁷Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 62 No: 125, Diğer örnekler için bkz. Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, 61-2 No: 123-5, 366-7 No: 293-4, III, 324 No: 513.

⁶⁸Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 220 No: 10, 325 No: 38, 416, III, 211 No: 452, 465 No: 623, IV, 56 No: 824, 248 No: 1003.

⁶⁹Daha fazla örnek için bkz. Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 430-1 No: 594-5.

⁷⁰Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*(thk. Şuayb el-Arnaut), XXXVII, 43 No: 22360; Buhârî, *el-Edeb*, 74-5 No: 256; Ebû Dâvud, *Edeb*, 125; Tirmizî, *Ebvâbu'l-Edeb*, 91; İbn Mâce, *Edeb*, 37; Dârimî, *Siyer*, 13.

⁷¹Müslim, *İmân*, 95; Ebû Dâvud, 68; Tirmizî, *Birr ve's-Sıla*, 17; Nesâî, *Bey'a*, 31; Dârimî, *Rikâk*, 41.

⁷²Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*(thk. Abdülalî Abdülhamid), (1. bs., Bombay: Dâru'l-Selefiyye, 1982/1402), s. 38-42 No: 22-34, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh* (thk. Ebu'l-Eşbâh Hasan b. Emîn b. Mendûh), (1. bs., Cize: Mektebetü't-Tev'iyyeti'l-İslâmiyye, 1987/1408), s. 39-43 No: 6-11.

⁷³Ebü's-Şeyh, *el-Emsâl*, s. 38, 40 No: 23, 27-28, *el-Azame*, I, 365 No: 84, *Ahlâku'n-Nebî*, I, 102 No: 13, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 390, 404, 440 No: 63, 70, 80, II, 85 No: 139, III, 430 No: 593, IV, 99 No: 865, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, s. 37 No: 4.

Dinin nasihat olduğu ifade edilen hadisin⁷⁴ metnini tekrar etmeksizin, farklı senedleri vermek suretiyle rivayet etmiştir.⁷⁵

3.6.5. Aynı senede ama farklı metinlere sahip olan hadisleri 'bi isnâdih' diyerek aktarmıştır.⁷⁶

4. ESERLERİ

Yazdığı eserler hadis, tefsir, kıraat, fıkıh, târîh, mustalahu'l-hadis, âli isnâd ve nakd konularıyla ilgilidir. Tespit edildiği kadarıyla toplam 51 eser kaleme almıştır.⁷⁷ Bunlardan basılmış olanlar sırasıyla tanıtılacak ve haklarında bilgi sunulacaktır.⁷⁸

4.1. Tabakâtu'l-Muhaddisîne bi İsfahân ve'l-Vâridîne aleyhâ⁷⁹

Eser Abdülğafûr Abdülhakk Hüseyin el-Belûşî tahkiikiyle dört cilt halinde basılmıştır. Ebû Nuaym, eserin mukaddimesinde İsfahan'ın faziletleri, İsfahan'ın inşası ve yüzölçümü, İsfahan Yahudiye Camii, İsfahan'ın fethi, İsfahan'a gelen, bu şehirde yetişen veya vefat eden sahâbe, tâbiûn, tebeu't-tabiîn ve diğer tabakalardaki muhaddis, âlim, kâdı, vali, tüccar, imâm, müezzin râvilerin isim, künye, lakap, nisbe, kimin kardeşi ve kimin mevlâsı olduğu, varsa doğum ve ölüm tarihleri, kimden rivayette bulunup kime rivayet ettikleri, rivayet ettiği yerler ile rivayet ettikleri hadisleri vb. bilgileri zikretmiştir.⁸⁰ Ebü's-Şeyh bunları on bir gruba ayırarak incelemiş ve okuyucularına sunmuştur. Bahis mevzu ettiği toplam şahıs sayısı altı yüz doksandır. Bu gruplardan ilk üçü tabaka sahâbe, tâbiûn ve tebeu't-tabiîn olarak; diğer tabakaları da otuz seneyi bir tabaka kabul ederek sekiz farklı tabakaya ayırmıştır. Eserinde, teferrüdde kalmış hadislerle beraber o kişinin hadisinden bazılarını örnek olması kabilinden zikretmiştir. Eserde zikredilen tüm hadisler senedli olarak aktarılmıştır.

Eserini yazarken kendisinden önce tasnif edilen Halîfe b. Hayyât'ın tarihi ve tabakâtından; Buhârî'nin et-Târîhu'l-Kebîr'inden; Berdîcî'nin el-Fevâid'inden; Ebû Hâtim, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Şeybe, İmam Mâlik gibi eser sahiplerinden faydalanmıştır.⁸¹

Nâşir mukaddimesinde sünnetin önemine değinmiş, niçin hadisi ilmini seçmiş olduğunu ve özellikle İrân bölgesinin hadis ilmine yapmış oldukları katkıları araştırmaya büyük bir istek beslediğini ifade etmiştir.⁸²

⁷⁴ Müslim, İmân, 95; Ebû Dâvud, 68; Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 17; Nesâî, Bey'a, 31; Dârimî, Rikâk, 41.

⁷⁵ Ebü's-Şeyh, *et-Teübîh ve't-Tenbîh*, s. 42 No: 9.

⁷⁶ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, III, 471 No: 627-9, IV, 275-6 No: 1030, 1032.

⁷⁷ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 96-105, *Ahlâku'n-Nebî*, mukaddime, I, 37-43.

⁷⁸ Eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 96-105, *Ahkâku'n-Nebî*, I, 37-43; Fuad Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, I, 404-6 No: 229.

⁷⁹ Târîhu İsfahan olarak da kaynaklarda geçmektedir. Bağdâdlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 447; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, IV, 140; Ziriklî, IV, 120; Kehhâle, VI, 114; Fuad Sezgin, I, 405; Zekeriya Güler, s. 255. Yazması için bkz. Muhammed İzzet Ömer, *Fihrisu'l-Mahtutâtî'l-Musavvere*, s. 38 No: 152, *Elbânî, Fihrisu Mahtutâtî'l-Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye*, s. 229.

⁸⁰ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*.

⁸¹ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 117.

⁸² Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 11-4.

İki bölüm altında gerçekleştirilen çalışmanın birinci bölümü kitabın metnini doğru tespit, hadislerini tahric, müşkillerini şerh edilmesidir. Diğer bölüm ise geniş bir mukaddimedir.⁸³

Eski ve modern zamanlarda İsfahan'ın isimleri ve nasıl yazıldığı, İsfahan'ın konumu, yüzölçümü, kurulması, fethi, önemi, ayrıcalıkları, âlim yetiştirmesi ve mezhepleri gibi konular hakkında oldukça uzun bilgiler verilmektedir. Daha sonra ise eserin müellifi Ebü's-Şeyh ismi hayatı, ilmî şahsiyeti, cerh ve ta'dîl konusundaki değerlendirmeleri, kullandığı cerh lafızları, akîde ve mezhebi, eserin müellife aidiyeti, önemi, içeriği ve kaynakları ile müellifin eserde takip ettiği yöntem ve diğer konular hakkında detaylı bilgiler zikredilmektedir.⁸⁴

Şahıslara ve onların merfû hadislerinin her birine sıralı numara verilmiştir. Her bir kimsenin isim, nisbe veya künyesinin okunmasında bir problem olabileceği sezildiğinde dipnotta nasıl okunduğu belirtilmiş ve hakkında bilgi alınacak kaynaklara temas edilmiştir. İbarede anlaşılmayan noktalara açıklama getirilmiş ve asıl nüsha ile diğer nüshaların farklılıkları tespit edilip doğrusu belirtilmiştir. Hadisler tahric edilmiş, farklı tarîk ve mütabileri de eklenmiştir. Eserde müellif tarafından verilmeyen künye ve nisbeler zikredilmiştir. Hadisin senedinde geçen râviler tespit edilerek cerh-ta'dîl bakımından durumlarına işaret edilmiştir. Eserde bahis mevzu olan şahısların nisbet edildiği yerler hakkında bilgiler verilmiştir.⁸⁵

Eser, İsfahan açısından çok büyük bir önemi haizdir. Nitekim eser, şehrin tarihi, coğrafyası, bu şehirde yetişen veya bir sebeple bu şehre gelen farklı ilim dalına mensup râvilerin hayatları ve hadislerini barındırması eserin değerini artırmaktadır. Ayrıca kendinden önce veya sonra yazılan İsfahan tarihi ile ilgili eser günümüze gelememiştir. Buna ek olarak İsfahanlı olan ya da olmayan bazı râviler, sadece onun bu eserinde bulunmaktadır. Dolayısıyla eserin önemi, kat be kat artmaktadır.

4.2. Ahlâku'n-Nebî

Sâlih b. Muhammed el-Veneyyân tarafından tahkik edilen eser⁸⁶, bir müslümanın ahlakının nasıl olması gerektiğini göstermek için telif edilmiştir. Her bir bab başlığının, bir konusu vardır.⁸⁷ Eserde 284 bab başlığı altında, dokuz yüz altı hadis senedli olarak nakledilmiştir. Bu hadislerin yanında dokuz ayet de⁸⁸ konu ile ilgili yerlerde verilmiştir. Hz. Peygamber'in ahlakının güzelliği, keremi, tahammülü, affetmesi, cömertliği, cesareti, tevazuu, gazab ve hoşnutluk alametleri, ümmetine düşkünlüğü, hüznü, giyim-kuşamı, yemek yeme usulü, ayakta veya oturarak su içmesi, hastaları ziyareti, sağ ve sol ellerini nasıl kullandığı, saç tıraşı gibi konularda bir

⁸³Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 14.

⁸⁴Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 21-130.

⁸⁵Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, I, 393-4 No: 52, 398-9 No: 54, II, 154-6 No: 133.

⁸⁶Ebü's-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, giriş bölümü, I, 8.

⁸⁷ Örnek için bkz. Ebü's-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, I, 71, 178, 233, 273, 313, 343, 397, 411, 439, 467, 483.

⁸⁸ Bakara, 109 ve 186; Âl-i İmrân, 110, 128 ve 159; Mâide, 118; Yûsuf, 92; Mü'minûn, 1-5; Hicr, 98.

müslümanın nasıl hareket etmesi gerektiğine dair ana ahlaki prensipleri konu edinmiştir.⁸⁹

İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde, müellifin asrındaki ilmî, siyasi ve sosyal durum, hayatı, kitapları, eserin ismi, müellife aidiyeti, mevzusu, eserde takip ettiği metodu gibi konular hakkında malumat verilmiştir. Eserde geçen hadislerin ekserisi el-Veneyyân tarafından zayıf ve bir kısmı ise çok zayıf olarak değerlendirilmiş, ancak hadislerin diğer tarîkleri sayesinde sahih ve hasen derecesine ulaştığı belirtilmiştir. Hadislerin zayıf olmasının sebebi ise Ebü’ş-Şeyh’in aldığı isnadlardan kaynaklandığı şeklinde açıklanmıştır.

Eserde bütün hadisler tahriç edilmiş, bunların şahid ve mütâbileri verilmiş, isnadda geçen râviler hakkında bilgi verilip cerh-ta’dîl açısından durumlarına işaret edilmiş, asıl alınan nüshayla diğer nüshaların farklılıklarına temas edilmiş ve Ebü’ş-Şeyh’in isnadı bağlamında hadislerin derecesi zikredilmiştir.⁹⁰

4.3. Cüz’ fihî Ehâdîsi Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân

İbn Merdûye es-Sağîr tarafından seçilerek oluşturulan eser, Bedr Abdullah el-Bedr’in tahkikiyle basılmıştır.⁹¹İbn Merdûye’nin hocası Ebü’ş-Şeyh’ten aldığı yüz kırk hadisi bir araya getirdiği çalışmasıdır. Nâşir bu eserin Ebü’ş-Şeyh’in diğer bir çalışması olan *el-Avâlî*⁹²ile aynı olabileceğini ifade etmiştir. Nitekim Nâsiruddîn Elbânî de durumun böyle olduğu kanatindedir.⁹³Böyle olduğu kabul edilirse; eserin önemi bir kat daha artmıştır. Hadis usulünde seneddeki ravi sayısı azaldıkça hadisin kuvveti artmaktadır. Nitekim ilk dönem alimleri de âlî isnadla hadis rivayet etmeyi çok önemsemişlerdir. Hatta bunun için pek çok muhaddis uzun yolculuklara katlanmıştır. Eserde hadisler isnad silsilesiyle verilmiştir.

Eserde müellifin isnad zinciriyle verdiği hadisler tahriç edilmiş, isnadının durumu belirtilmiş ve râviler hakkında cerh-ta’dîl değerlendirmeleri aktarıldıktan sonra isnad zincirinde meydana gelen problemler açıklanmış ve mütâbî ile şahidleri verilerek durumun anlaşılmasına katkı sağlanmıştır.⁹⁴

4.4. Kitâbu’l-Azame

Eser, Rıdâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî tahkikiyle beş cilt halinde basılmıştır. Kitap, Allah’ın azâmeti, Allah’ı tefekkür, tefekkür çeşitleri, tefekkürün fazileti, rabbi yüceltme, meleklerin yaratılması, doğa olayları, gök cisimleri, Adem ile Havva (a.s) yaratılması, cin ve yaratılması, ulvî melekûtunun acaiplikleri ve nadir haberler gibi konulardan bahsedilmektedir. Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere

⁸⁹Ebü’ş-Şeyh, *Ahlâku’n-Nebî*, I-IV.

⁹⁰Ebü’ş-Şeyh, *Ahlâku’n-Nebî*, giriş bölümü, I, 19-61, 71-74 No: 1.

⁹¹Ebü’ş-Şeyh, *Cüz’ fihî Ehâdîsi Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân*, 1. Bs.

⁹²Fuad Sezgin, I, 406.

⁹³Ebü’ş-Şeyh, *Cüz’ fihî Ehâdîsi Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân*(thk. Bedr b. Muhammed el-Bedr), (1. bs., Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1993/1414), giriş bölümü, s. 3-4.

⁹⁴Ebü’ş-Şeyh, *Cüz’ fihî Ehâdîsi Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân*, s. 10-22.

pek çok farklı alanla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Ancak verilen bilgiler ışığı altında eserin kaleme alınmasının asıl sebebinin Allah'ın azametinin ortaya konulmak istenmesi olmalıdır. Eserde ayetler, merfu ve mevkuf hadisler, maktû' âsârlar ile birlikte özellikle şiirlerden alıntılar yapılması eser açısından dikkate değer bir ayrıcalık olduğu söylenebilir.⁹⁵

Eserde, Ebü's-Şeyh'in hayatı ve eserlerine temas edildikten sonra eserin üzerinde yapılan araştırma, yazma nüshaları ve tahkik metodu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda kitabın ismi, konusu, önemi, müellife nisbesi, râvileri ile yazma nüshaları, müellifin metodu ve alıntı yaptığı yerler ve kaynakları üzerinde malumatlar zikredilmiştir.⁹⁶

Her bâbın sonunda bir ta'lik yazılarak, bâbın önemine temas edilmiştir. Mesela, ilk babda fikir ve tefekkür kelimeleri üzerinde durulmuş, müellifin niçin bu bab başlığıyla esere başladığı izah edilmiş, bu kelimelere açıklık kazandırılmış, kelimelerin anlaşılması için örnekler verilmiş, bu meyanda fikir ve tefekkürün öneminin daha iyi anlaşılması için ilgili ayetler zikredilmiş, fikir ve tefekkür sonunda oluşacak faydadan bahsedilmiştir. Ayetlerde bahsedilen mevzunun daha iyi anlaşılması için, onlar tefsir edilmiştir.⁹⁷

Bazı bab ta'liklerinde ise konu hadislerle işlenmiştir. Örneğin, Allah'ın işleri, emirleri ve hükümleri babında kullanılan hadisler, anlaşılması için şerh edilmiş ve bu faaliyette de ayetlerden faydalanılmıştır.⁹⁸

Rabb'in arşı ve kürsîsi, her ikisinin büyüklüğü ve arşın üzerindeki rabbin yüceliği babındaki izah gerektiren konulara açıklama getirilmiş ve bu konuların akide noktasından Müslümanlar arasında tartışmalı olduğu belirtilerek anlaşılması için izahat yapılmıştır. Açıklama yapılırken ayet ve hadislerden yardım aldığı gibi akaidle ilgili kitaplarından alıntılar yapılmıştır.⁹⁹

Kitabın sonunda ayet, merfu, mevkuf ve maktû' hadis, şiir, Ebü's-Şeyh'in hocaları, hocası olmayan ravilerin isim fihristi gibi fihristler hazırlayarak kitaptan faydalanma oranını artırma hedef edinilmiştir.¹⁰⁰

4.5. Kitâbu'l-Emsâl

Hz. Peygamber'e ait olan 'meseller' hadis usulünde 'emsâlü'l-hadîs' tabiriyle karşılığını bulmaktadır. Her dilde olduğu gibi Arapça'da da meseller bulunmaktadır. Dile çok iyi hakim olan Hz. Peygamber de anlatacaklarını karşı tarafa daha iyi bir şekilde anlatmak için meseller kullanmıştır.

⁹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azame*.

⁹⁶ Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azame*, giriş bölümü, I, 49-196.

⁹⁷ Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azame*, I, 266-270.

⁹⁸ Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azame*, II, 506-14.

⁹⁹ Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azame*, II, 654-66.

¹⁰⁰ Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Azame*, V, 1799-1960.

Meseller hadislerde genelde iki şekilde kullanılmıştır. Bunlardan birincisi anlaşılması zor olan konuların kıyasa dayanan temsille aktarılmasıdır. İkincisi ise darb-ı mesel halinde gelmiş olan Hz. Peygamber'in özlü sözleridir.

Eserde üç yüz yetmiş üç hadis bulunmaktadır. Bazı meseller defalarca farklı senedlerle tekrar edilmiştir. Bunlardan öne çıkanlara örnek olarak şunları verebiliriz:

'Harp hiledir.'¹⁰¹, 'Mü'min bir delikten iki kez sokulmaz'¹⁰², 'Hayrın pek çok yolu vardır, ancak yapan azdır'¹⁰³; 'İstişare edilen kimse güvenilir kimsedir.'¹⁰⁴, 'Her iyilik sadakadır.'¹⁰⁵; 'Deveni bağla, sonra tevvekül et.'¹⁰⁶

Abdülâlî Abdülhamîd tahkikiyle neşredilen¹⁰⁷ eserin mukaddimesinde, mesel kelimesinin taşıdığı mana açıklanmış, kelimenin Kur'ân'da yer aldığı ifade edilip âlimlerin kelimeyi Emsâlu'l-Kur'ân'da müstakil, Ulûmu'l-Kur'ân isimli kitaplarda ise bir bölüm olarak işledikleri beyan edilmiştir. Kelimenin daha iyi bilinmesi ve anlaşılması bağlamında hem mesel hem de temsîl kelimelerini Zemahşerî'den alıntı yapılarak izah edilmiştir. Zemahşerî *meseli 'gizli manaları ortaya çıkarmak ve gerçeklerin üzerinde perdeyi kaldırmak'* şeklinde tanımlamıştır. Daha sonra hadiste emsal/mesel konusuna temas edilmiş ve bu alanda yazılmış ilk dönem eserleri yazarlarıyla birlikte verilmiştir. Bu eserler arasında zikredilen Ebü's-Şeyh'in *'Kitâbu'l-Emsâl'*i tanıtılmış, müellifin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri ile kitabın intikal senedi, nüshası ve yaptığı çalışma hakkında bilgiler sunulmuştur.¹⁰⁸

Ta'likde ise hadisler tahric edilmiş, bunların metninde geçen râviler hakkında bilgi verilmiş, cerh-ta'dîl noktasından yapılan râvi değerlendirmelerine işaret edilmiş ve kabul-red bakımından hadisin isnadı değerlendirilmiştir. Bazı kelimelerin yanlış okunmasını engellemek için nasıl okunacağı harekelenerek gösterilmiş ve hadisin anlaşılması sadedinde kısa şerh çalışması denilebilecek açıklamalar yapılmıştır.

Müellif Hz. Peygamber'e isnad edilen emsâller dışında hakîm kimseler ve özellikle hakîm Eksem b. Sayfî'ye nispet edilen emsalleri de eserinin sonuna eklemiştir.¹⁰⁹ Eksem b. Sayfî ise Câhiliyye dönemi şair ve hatiplerindendir. Şiir, hitabet, hikmetli söz ve nasihatleriyle tanınmıştır.¹¹⁰ Anlaşıldığı kadarıyla Arapça'da yetkin bir kimsedir. Dolayısıyla Ebü's-Şeyh'in el-Emsâl'i bu özelliğinden dolayı farklılık arzietmekte, sadece hadis ilmi için değil aynı zamanda Arap dili açısından da bir önem taşımaktadır.

¹⁰¹Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 21-4 No: 1-4.;

¹⁰²Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 29 No: 9-10.

¹⁰³Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 37 No: 21.

¹⁰⁴Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 38-42 No: 22-35.

¹⁰⁵Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 43 No: 36.

¹⁰⁶Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 47 No: 42.

¹⁰⁷Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*.

¹⁰⁸Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 12-9.

¹⁰⁹Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl*, s. 264-82.

¹¹⁰Asri Çubukçu, c. X, 550-1.

4.6. Kitâbu't-Tevbîh ve't-Tenbîh

Müslüman bir kişinin hayatında ihtiyaç duyduğu irşad (rehberlik-kılavuzluk) ve mevâiz (vaaz-öğüt) konularında faydalı bilgileri içermektedir. Eser okuyucusu tarafından anlaşılması kolay olsun diye konulara ayrılmış ve hadisler önderliğinde konular açıklanmıştır. Toplam yirmi dokuz bab altında ve iki yüz kırk altı hadis çerçevesinde müellif Müslümanlar'ın birbirine nasihatleri; Müslüman kimsenin taşıması gereken vasıflar; bozuşma, haset, gıybet ve çekiştirmenin bırakılması, Müslümanın eksikliklerinin araştırılmaması, hüsnü'z-zannın emredilmesi, gıybetin vasfı, gıybet yapanın cezası, Müslümanı tekfirin ve lanetin yasaklanması ve diğer ahlaki konulardan bahsetmektedir.¹¹¹

Ebu'l-Eşbâh Hasan b. Emîn b. Mendûh'un tahkikiyle yayınlanan eserin mukaddimesinde ayet ve hadisler ışığı altında sünnetin önemi, sünnet hususunda âlimlere düşen görevler, cerh-ta'dil ile ilmu mustalahi'l-hadîs ilminin oluşum süreçleri ile Ebü's-Şeyh'in hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri gibi konularda malumat verilmiştir.¹¹²

Ebü's-Şeyh'in diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de zayıf haberlerin olduğu Ebu'l-Eşbâh tarafından söylenmiş, ancak bu haberlerin fezâil-mevâiz konularında kullanılabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca eserinde vâhî rivayetler bulunmakta olduğunu da belirtmesi okuyucu açısından önemlidir. Tüm ilim ehlinin bu tür rivayetlerin fezâil ve mevâiz konularında kullanılmayacağı konusunda hem fikir olduklarının altı çizilmiştir.¹¹³ Ancak bu eserinde isnadı çok zayıf veya zayıf olarak nitelenen bazı hadislerin sahih isnadları da bulunmakta olduğuna dikkat çekilerek, bu hadislerin isnadının zayıf veya çok zayıf olmasının sebebinin Ebü's-Şeyh'in isnadından kaynaklandığı şeklinde açıklanmıştır.¹¹⁴

Ebu'l-Eşbâh tarafından yapılan çalışmada metin tam tespit edilmeye çalışılmış, mananın anlaşılması amacıyla bazı eklemeler yapıldığında bunlar parantezle gösterilmiş, yapılan hatalar tashih edilmiş, nüshadaki okunamayan yerlere açıklık getirilmiş, hadis ve asarları tahric edilmiş, bunların diğer şahid ve mütabilerine de yer verilmiş, ayetlerin yerine işaret edilmiş, cerh-ta'dil alimlerinin eserlerine dayanılarak raviler hakkındaki değerlendirmeler ışığında hadisin isnad değerlendirmesi yapılmış ve bazı hadis ile asarlar kısaca şerh edilmiştir.¹¹⁵ Son olarak çeşitli fihristler hazırlayıp çalışmasını bitirmiştir.¹¹⁶

Bu altı eser dışında, kaynaklarda geçen diğer eserleri şunlardır:¹¹⁷

Kitâbu's-Sevâbi'l-A'mâl, Zikru'l-Akrân ve Rivâyatuhum an Ba'dihim Ba'dan, Kitâbu'n-Nevâdir ve'n-Nütef, Hadîsu'l-Akrân, Kitâbu's-Sünen, Kitâbu'l-Îcâze, el-Edeb, Kitâbu'l-Emsâr, el-Birr ve's-Sıla, Birru'l-Vâlideyn, et-Târîh ale's-Sinîn, et-Terhîb, Hutabu'n-

¹¹¹Ebü's-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, s. 27-260.

¹¹²Ebü's-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, s. 4-10.

¹¹³Ebü's-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, giriş bölümü, s. 11.

¹¹⁴Ebü's-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, Hadis No: 10, 21, 23, 31, 34.

¹¹⁵Ebü's-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, s. 27-36.

¹¹⁶Ebü's-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh*, s. 261-278.

¹¹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Ebü's-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, giriş bölümü, I, 37-43; Zekeriya Güler, s. 143-4.

*Nebî, Delâilü'n-Nübüvve, el-Müskir, Kitâbu's-Sebk ve'r-Remy, el-Kat' ve's-Sirka, Kitâbu's-Sivâk, Kitâbu's-Sîre, Şurûtu'z-Zimme, Ehâdisu Ebi'z-Zübeyr, Kitâbu'l-Dahâyâ ve'l-Akîka, Kitâbu't-Tâhâre, Kitâbu'l-Ezân, Kitâbu'l-Itk ve'l-Müdebbir ve'l-Mükâtib, Kitâbu'l-Îdeyn, Kitâbu'l-Fiten, Kitâbu'l-Ferâiz ve'l-Vasâyâ, Kitâbu Fezâili'l-Kur'ân, Fevâid veya Fevâidü'l-İsfahaniyyîn, Fevâidu'l-İrakiyyîn, Kitâbu'l-Mevâkât, el-Mu'cem, en-Nâsîh ve'l-Mensûh, Kitâbu'n-Nikâh, Kitâbu's-Sünne, Kitâbu'l-Ezân, Ehâdis, Meclisu min Hadîsîh, Kitâbu'l-Emvâl, Kitâbu's-Sened, Ehâdisu Ebî Umeyr ve Bekr b. Bekkâr, Ehâdisu Ebi'z-Zübeyr an Gayri Câbir, Kitâbu'l-Avâlî ve Kitâbu't-Tefsîr*¹¹⁸ isimli eserlerden kaynaklardan bahsetmektedir.¹¹⁹ Ancak söz konusu eserlerin günümüze kadar gelemediği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

İsfahan'ın fitne ve siyasi çekişmelerden uzak bir ilim ve marifet merkezi olması, şehirde sosyal hayat seviyesinin oldukça yüksek olması ve Ebü's-Şeyh'in ilmi geleneğe sahip bir aileye mensup olarak yetişmiş olması, onun ilmi gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. İlk eğitimini İsfahan'da aldıktan sonra ilim serüvenine diğer İslam şehirlerine giderek devam etmiş ve böylelikle ilmini artırmıştır. Bu kapsamda Basra, Kûfe, Musul, Cezîre ve Hicâz gibi ilim beldelerine gitmiştir. Elde ettiği birikimlerle hadis, tefsir, kıraat, fıkıh, târîh gibi ilimlerinde 51 eser yazmıştır. Eserleri arasında *Tabakâtu'l-Muhaddisî bi İsfahan* isimli kitabının İsfahan tarihi açısından önemi büyüktür. Çünkü kendisinden önce yazılan İsfahan tarihi ile ilgili kitaplar günümüze gelememiştir. Ayrıca *Ahlaku'n-Nebî, el-Emsâl, el-Azame ve et-Teobîh ve't-Tenbîh* isimli eserleri alanında yazılmış önemli eserler arasında yer almaktadır.

10 gibi erken yaşlarda ilim tahsiline başlayan Ebü's-Şeyh, İsfahan'da ilim tahsilini tamamladıktan sonra, 25 yaşında iken Musul, Harrân, Hicâz ve Irak taraflarına ilmi yolculuklar gerçekleştirmiştir. O, bu beldelerin hadis ilmindeki birikimini İsfahan'a taşımış ve hadis ilminin bu şehirde ilerlemesinde ve gelişmesinde oldukça önemli bir fonksiyon üstlenmiştir.

Pek çok hocadan ilim tahsil ettiği gibi; Ebû Abdullah İbn Mende, Ebû Halîfe, Ebû Saîd el-Mâlinî, Ebû Nuaym el-İsfahanî ve İbn Merdûye gibi alanında otorite pek çok hadis aliminin yetişmesine büyük katkı veren Ebü's-Şeyh'in hadisçiliği hakkında ise şunlar söylenebilir: Hadislerin çoğunluğunu senedli bir şekilde aktarmış, raviler hakkında çok nadir cerh-ta'dîl değerlendirmesinde bulunmuş, farklı eda usûlleriyle hadis nakletmiş, ravi ve rivayetlerle ilgili olarak az da olsa açıklamada bulunmuş ve merfû', mevkûf¹²⁰ ve maktû' olan hadislere eserinde yer vermiş güvenilir bir hadis alimidir.

¹¹⁸ Ali Yardım, bu eserin İbn Hibbân'ın et-Tefsîr isimli eseriyle karıştırıldığına dikkat çeker. Ali Yardım, c. X, 344. Eseri karıştıranlar arasında Kâtip Çelebî de bulunur. Kâtip Çelebi, I, 437, 441.

¹¹⁹ İbn Tağrıberdî, IV, 140; Kâtip Çelebi, II, 1407; Bağdâdî İsmâil Paşa, I, 447; Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs, *er-Risâle* (trc. Yusuf Özbek), (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), s. 32, 45, 48, 50-52, 54, 75, 110, 119, 177, 288; Ziriklî, IV, 120; Kehhâle, VI, 114; Elbânî, *Fihrisu Mahtûtâti'l-Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye*, s. 228, 230; Fuad Sezgin, I, 405-6; Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, giriş bölümü, I, 96, *et-Teobîh ve't-Tenbîh*, giriş bölümü, s. 8, *Ahlaku'n-Nebî*, mukaddime I, 37-43; Zekerîya Güler, s.143-4, 166, 174, 225.

¹²⁰ Ebü's-Şeyh, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*, II, 386 No: 306, *el-Azame*, IV, 1301-2 No: 795, V, 1737 No: 1212, 1676 No: 1118.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*(thk. Şuayb el-Arnaut ve Âdil Mürşid), 1. bs., I-XXXXX, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1995/1416.
- _____, *el-Müsned*(thk. Ahmed Muhammed Şâkir), 1. bs., I-XX, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1995/1416.
- Alî Balabân el-Fârisî, *el-İhsân fi Takrîb-i İbn Hibbân*(thk. Şuayb el-Arnaut), 2. bs, Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1992/1414.
- Babanzade Bağdâdlı İsmâîl Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâi'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, I-II, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (t.y.).
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dımaşk: Daru İbn Kesir, 2002/1423.
- Çubukçu, Asri, "Eksem b. Sayfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, c. X, 550-1.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, (ö. 255/868), *es-Sünen*(thk. Hüseyin Selim Esed), 1. bs., I-IV, Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000/1421.
- Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Alî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 1. bs., I-II, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983/1403).
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferayinî, *el-Müsned*(thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî), 1. Bs., Beyrût: Dâru'l-Mearif, 1998/1419.
- Ebû Nuaym el-İsfahanî, Ahmed b. Abdullah, *Zikru Târîhi İsfahan*, I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ty.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. Müsennâ el-Mevsilî, *el-Müsned*(thk. Hüseyin Selîm Esed), I-XIV, Dâru'l-Me'mûn fi't-Türâs, 1986/1406.
- Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh b. Alî el-Mansûrî, *Bulûğu'l-Emânî bi Terâcimi Şüyûhi Ebi's-Şeyh el-İsfahanî*, 1. bs., Riyâd: Dâru'l-Âsime, 2012/1433.
- Ebü's-Şeyh, Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyan el-Ensârî el-İsfahanî, *Ahkâku'n-Nebî*(thk. Sâlih b. Muhammed el-Veneyyan), 1. bs., I-IV, Riyâd: Dâru'l-Müslime, 1998-1418.
- _____, *Cüz' fihî Ehâdisi Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân*(thk. Bedr b. Muhammed el-Bedr), 1. bs., Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1993/1414.
- _____, *et-Tevbîh ve't-Tenbîh* (thk. Ebu'l-Eşbâh Hasan b. Emîn b. Mendûh), 1. bs.,Cize: Mektebetü't-Tev'iyyeti'l-İslâmiyye, 1987/1408.
- _____, *Kitâbu'l-Azame* (Rızâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî), Riyâd: Dâru'l-Âsime, 1998/1419.
- _____, *Kitâbu'l-Emsâl*(thk. Abdülalî Abdülhamid), 1. bs., Bombay: Dâru'l-Selefiyye, 1982/1402.
- _____, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn ve'l-Vâridîne aleyhâ*(thk. Abdulgafûr Abdülhakk Hüseyin el-Belûşî), I-IV, Müessesetü'r-Risâle, 1987/1407.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Fihrisu Mahtûtâti'l-Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye (el-Müntehâb min Mahtûtâti'l-Hadîs)*, Riyâd: Mektebetü'l-Mearif, 2001/1422.

- _____, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Dâife ve'l-Mevdûa*, 1. bs., Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1992/1412.
- Güler, Zekeriya, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Konya: Adal – Ofset, 2002.
- Hâkim, Ebû Abdullah İbnu'l-Beyyi' Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*(thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ), Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002, 2. Bs.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nûreddîn Alî b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*(thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Ata), 1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Absî, *el-Musannef*(thk. Muhammed b. Abdullah el-Cum'a ve Muhammed b. İbrahim), 1. bs.,I-XVI, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2004/1425.
- _____, *el-Musannef*(thk. Muhammed Avvâme), 1. bs.,I-XXVI, Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 2006/1427.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*(thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kâhire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975/1395.
- İbn Tağriberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısr ve'l-Kâhire* (takdim ve ta'lik Muhammed Hüseyin Şemsüddin), 1. bs., I-XVI, Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992, 1. Bs.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*(neşr. Gotthelf Bergstraesser), 1. bs., I-II, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 2008/1428.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab*(thk. Abdülkâdir el-Arnâût ve Mahmûd el-Arnâût) I-X, Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- Kâtip Çelebi, *Hâcî Halîfe Mustafa b. Abdullah, Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübî ve'l-Funûn*, Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, (t.y.).
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957.
- Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs, *er-Risâle*(trc. Yusuf Özbek), İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Muhammed İzzet Ömer, *Fihrisu'l-Mahtutati'l-Musavvere fî Mektebeti't-Türâsi'l-İlmi'l-Arabî*, Haleb: Câmîatu Haleb, 1986.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *el-Künâ ve'l-Esmâ*(thk. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî), 1. bs., I-II, Medîne: el-Câmîatu'l-İslâmiyye, 1984.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Alî b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*(thk. Hasan Abdulmun'in Şelebî), 1. bs., I-XII, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001/1421.
- _____, *es-Sünen*, Riyâd: Beytül-Efkâri'd-Devliyye, t.y.
- Sezgin, Fuad, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*(trc. Mahmûd Fevzî Hicâzî), Riyâd: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1991.
- Tayâlisî, Süleymân b. Dâvud, *el-Müsned*(thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, 1999/1419.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*(thk. Ahmed Muhammed Şâkir), 2. bs., Kâhire: Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1968/1388.

Yardımlı, Ali, "Ebü's-Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, c. X, 343-4.

Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*(thk. Şuayb el-Arnâût ve Ekrem el-Bûşî), 2. bs., I-XXV, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1982/1402.

_____, *el-İber fî Haberi Men Gaber*(thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), 1. bs., I-IV, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985/1408.

_____, *Târîhu'l-İslâm*(thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), I-XXXXXIII, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arab, 1988.

_____, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I-IV, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (t.y.).

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, 15. bs., Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.